

## Doslov

Výber z esejí a článkov ikonickej postavy maďarskej literatúry chce slovenským čitateľom odhaliť neznámu tvár Pétera Esterházyho, ktorý je neprehliadnuteľný aj svojimi úvahami o spoločenských otázkach a problémoch. Táto spisovateľova tvár u nás nie je úplne nepoznaná. Péter Esterházy bol na Slovensku pravidelným účastníkom intelektuálnych platforiem, ktoré sa venovali osudom Strednej Európy, jej kultúrnym a spoločenským rezervám a nevyužitým šanciam. Jeho postoje sa zjavujú dokonca aj v autorových románoch preložených do slovenčiny či v divadelnej hre Mercedes Benz napísanej pre Slovenské národné divadlo (premiéru mala začiatkom roka 2017). Ved' horizontami svetovej literatúry merateľné dielo Pétera Esterházyho je úzko prepojené nielen so špecifikami maďarskej každodennosti, s historickým dedičstvom a literárnou tradíciou krajiny, ale aj celého širšie chápaného regiónu.

Do ponúkaného výberu sme zaradili eseje zamerané na témy umenia, literatúry a spoločnosti, ale aj ďalšie príležitostné texty, ktoré napriek tomu, že vznikli na popud konkrétnych literárnych či spoločenských udalostí, prípadne na požiadanie, všetky do jedného prezentujú Esterházyho spôsob uvažovania o živote, literatúre, spoločnosti a politike, pričom majú na zreteli širšie, univerzálne kontexty. Vďaka tomu dokážuaj slovenskému čitateľovi, ktorý nie je priveľmi zbehlý v maďarských pomeroch, sprostredkovať množstvo zaujímavých myšlienok, otázok a súvislostí vzťahujúcich sa aj na slovenské spoločenské bytie, na – či sa nám to páči a či nie – súznejúce stredoeurópske svety v oblasti sociálnej mentality, interpretácie tradícií a histórie, no aj mechanizmov spoločensko-politického fungovania. Väčšina textov výberu vyšla posmrtno v knihe *Az olvasó országa* (Krajina čitateľov, 2018), ktorá obsahuje autorove texty bez žánrového či tematického členenia, publikované časopisecky medzi rokmi 2003 a 2016. K tomuto korpusu sme z dávnejších textov pridali esej *Z podivuhodného života slov*, ktorá odznela v rámci série populárno-vedeckých prednášok tzv. Univerzity vševedy (*Mindentudás Egyeteme*)<sup>1</sup> a v doplnenej a rozšírenej verzii vyšla knižne v roku 2003. Tematická a žánrová pestrosť výberu Esterházyho publicistiky korešponduje s praxou jeho predošlých podobne zameraných publikácií a nie je cudzia ani autorovmu chápaniu krásnej literatúry, ved' miešanie literárnych foriem, žánrov, metód a spôsobov prehovorov je typické aj pre jeho prozaickú tvorbu.

---

<sup>1</sup> Záznam pôvodnej prednášky z 8. 9. 2003 možno vzhliadnuť na internete v databáze YouTube.

Péter Esterházy písal publicistiku od druhej polovice osemdesiatych rokov minulého storočia. Práve v maďarskej recepcii jeho poslednej zbierky *Az olvasó országa* (Krajina čitateľov) zazneli dilemy v súvislosti so spisovateľmi Esterházyho generácie a v nich výčitka na margo nedostatočného reflektovania spoločenských problémov. V tejto súvislosti stojí za to si pripomenúť, aký štatút a aké funkcie mala súdobá literárna publicistika. Treba spomenúť požiadavku kultúrno-politickej angažovanosti, ktorá bola v jednotlivých obdobiach socializmu – viac alebo menej, ale neustále – vznášaná, (aj) voči spisovateľom, čo malo za následok (ideologické) kompromitovanie žánru. Poznáme to aj z našej nedávnej (česko)slovenskej minulosti. Medzi maďarskými intelektuálmi sa v tejto súvislosti preslávila metafora legendárnej postavy ľavicovej, tzv. ľudovej literatúry Gyulu Illyésa, podľa ktorej v našich končinách patrí medzi úlohy básnikov – na rozdiel od národov obdarených šťastnejšími historickými a spoločenskými danosťami – postarať sa aj o záležitosti „vodární a kanalizácie“. V tejto súvislosti môže byť poučné oživiť si postoj, ktorým na to reaguje Esterházyho generácia: *„Spisovateľ uvažuje v medziach podmetu a prísudku. Tol’ko naťahovačiek je okolo tejto vety, pritom je to čistá tautológia, svedčí o tom, že spisovateľ je spisovateľ (nie vodca národa, nie jeho ideológ ani učiteľ telocviku).“*

Autori, ktorí začali publikovať v druhej polovici sedemdesiatych rokov a v polovičke osemdesiatych rokov 20. storočia a boli aktívni v takzvanom literárnom (postmodernom) prevrate, sa zameriavajú na textovosť literatúry, ich tvorba sa sústreďuje na poetologické otázky, neveria viac na to, že literárne texty by mali sprostredkovať „posolstvo“ a zaujímať stanovisko k spoločenským otázkam. Samozrejme, neznamená to, že by autor nemal čo povedať, a že by nemal názor na spoločenské, prípadne literárne problémy. Z úzko chápanej krásnej literatúry Esterházy vystúpil v roku 1988 zbierkou esejí *A kitömött hattyú* (Vypchatá labuť), ktorá obsahuje najmä príležitostné texty s literárnou a umeleckou tematikou a ponúka pohľad zblízka na autorovu ars poeticu a tiež jeho osobný literárny a umelecký kánon. Tieto eseje nadväzujú na tradíciu významných literárnych počinov maďarskej literatúry v oblasti umeleckej esejistiky, na texty Mihálya Babitsa, Dezsóa Kosztolányiho, Sándora Máraiho, Gézu Ottlika, Miklósa Mészölya, aby som spomenula len mená, ktoré môžu byť známe aj slovenským čitateľom.

Od roku 1988 sa Esterházy aktívne zúčastnil verejného diskurzu, ktorý sa rozprúdil v období zmeny režimu, pravidelne písal publicistiku pre jeden z prvých nezávislých časopisov *Hitel*. S týmto plátkom sa napokon rozhodným gestom rozišiel v roku 1991, keď v ňom vyšiel antisemitský text básnika Sándora Csoóriho *Nappali hold* (Denný mesiac), ktorý vyvolal

medzi intelektuálmi silnú pobúrenú reakciu. Markantný postoj, ktorý v morálnych otázkach netoleruje žiadne zahováranie, žiadne „zahmlievanie“, bol pre Esterházyho publicistiku vždy charakteristický, na základe neho sa autor stal oporným bodom a métou tvorby maďarskej verejnej mienky. A je nimi dodnes. Publicistické texty uverejnené v časopise *Hitel* vyšli v roku 1991 knižnom súbore *Az elefántcsonttoronyból* (Zo slonovinovej veže) a sú vzrušujúcim svedectvom o udalostiach maďarskej spoločnosti z čias spoločenských zmien.

V roku 1991 vyšla aj autorova zbierka *A halacska csodálatos élete* (Úžasný život rybičky), v ktorej sú texty rôznych žánrov, ako vraví autor: „zobieral do nej všetko, čo nebol román a nepochádzalo zo slonovinovej veže“. Zverejňovanie jeho publicistiky, ako aj esejistickéj prózy v najširšom zmysle slova, sa aj neskôr drží zásad rôznorodosti: vznik jednotlivých textov je motivovaný rozlične, majú rôzny rozsah, hĺbku aj šírku tematického záberu. Ich tón je však jednotný, autor premýšľa o veciach a vecičkách tohto sveta. Esterházyho hlas je dôrazne hlasom nereprezentatívneho spisovateľa, ktorý nie je poverený tvorbou kompetentných odpovedí, jeho hlas je civilný, reflektuje, uvažuje a zvažuje na základe svojho vzdelania a presvedčenia. Na počiatku deväťdesiatych rokov pôsobil obzvlášť osviežujúco hlas publicistiky, ktorá vystriedala aspekt (a imperatív) kolektívneho *my* na osobný uhol pohľadu subjektu, čím sa spochybnila jej všeobecná platnosť. Esterházyho publicistika v zásade skôr nastoľuje problémy než „súdi“ ich aktérov: vďaka jazykovým hrám, svojmu humoru si udržiava možnosť pochybovať aj o sebe samej a s čitateľom nadväzuje dialóg.

No nielen v spôsobe prehovoru prinášajú v rámci verejného diskurzu tieto texty nové prístupy, ozývajú sa aj svojským jazykom. Oba tieto znaky sa pevne viažu aj na autorovu prózu, veď ani rozprávač jeho publicistiky a esejí neprehovára inak, iným jazykom a iným štýlom, ako narátor Esterházyho románov, ktorého čitateľa dobre poznajú. V súvislosti s Esterházyho prózou vyzdvihuje literárna veda jej jazykovo-filozofické zameranie. Prejavuje sa to napríklad v rozšírení registrov literárneho jazyka, v subverzívnom pôsobení a viacvýznamovosti jazykovej irónie, v odkrývaní historických vrstiev jazyka, v pulzovaní kultúrnych tradícií ukotvených v jazyku. Esterházyho veta aj v jeho publicistike neustále reflektuje samu seba, zavádza, komentuje, posúva významy, ironizuje, zvýrazňuje svoju prchavosť a nestálosť. Ak sledujeme autorove nebeletristické texty z pohľadu skôr citovaného postoja, zistíme, že Esterházy sa aj v nich pevne držal svojho programu: usiloval sa spasť vetu miesta národa či krajiny, oslobodzovať vetu od nánosov čias a vdýchol jej nový život. Ak by sme chceli byť ešte patetickejší, dalo by sa pokojne povedať, že revolúciu uskutočnil

v rámci vety. A na to, aký široký dosah to malo, poukazuje dnes už všeobecne uznávaná skutočnosť, že autor oživil jazyk maďarskej publicistiky, ktorá dnes už znie esterházyovsky. Presnejšie, jedna jej časť zúročuje konzekvencie Esterházyho spôsobu prehovoru a druhá časť hovorí tak, že ich dôrazne ignoruje. Autorov špecifický publicistický jazyk teda nie je možné v Maďarsku nevziať na vedomie, núti k voľbe. Ved' duchovnosť a myšlienky jestvujú vždy v jazyku – jazyková forma ich prezentovania je voľba aj zodpovednosť, ktoré nejestvujú nezávislé od etiky písania.

V deväťdesiatych rokoch sa Esterházy v tomto žánri prejavil ako nesmierne plodný autor, vyšli mu ďalšie dve zbierky esejí: v roku 1994 *Egy kékharisnya följegyzéseiből* (Zo zápisníka mladej intelektuálky) a v roku 1996 *Egy kék haris* (Mladá int'oska). Obsahujú výber z komentárov, glos a esejí publikovaných najmä v spoločensko-literárnom týždenníku *Élet és Irodalom* (Život a literatúra). Po nich nasledovala zbierka *A szabadság nehéz mámora* (Ťaživé opojenie slobodou) v roku 2003, ktorá obsahuje výber z jeho neskôr publikovaných článkov a úvahovej prózy. Texty zbierok sú viacnásobne poprepletané, sú plné autocitácií, opakovania vlastných myšlienok, vytvárajú s autorovými beletristickými dielami vnútornú intertextuálnu sieť. V autorovom úmysle nie je ich „prečistiť“: „...nech je z nich jasné, že takto pracujem: „ukladám si“ – píše v predslove k zbierke *Zo zápisníka mladej intelektuálky*. Všetko to prispieva k rozmazaniu hraníc žánrov, ktoré sú u Esterházyho beztak plynulé, a posilňuje to aj jednotu autorovho diela z hľadiska postojov-a spôsobu zmýšľania.

Príležitostné texty, ktoré vznikli po roku 2003 – s výnimkou eseje *A szavak csodálatos életéből* (Z podivuhodného života slov) – vyšli knižne až dva roky po autorovej smrti v rozsiahlej zbierke *Az olvasó országa* (Krajina čitateľov), ktorú zostavila Júlia Tóth-Cifra. Nami ponúkaný výber čerpal práve z tejto knihy. Texty predkladáme usporiadané do tematických blokov, aby sme slovenským čitateľkám a čitateľom predložili ukážky z Esterházyho úvah (I.) o tvorbe a literatúre, (II.) na margo spoločnosti či literárneho života, a aby sme sprostredkovali (III.) chuťovky z textov ku knihám spisovateľských kolegov a tiež (IV.) zopár autorových pestrofarebných, ľahkých kúskov. Naším výberom sa usilujeme umožniť vstup do Esterházyho vzrušujúceho spôsobu myslenia, ktorého informačný horizont tvorí nielen maďarská, ale celoeurópska kultúrna, filozofická a literárna tradícia. Autor vyzbrojený istotou svojho rozhl'adu nekompromisne komentuje svoju súčasnosť, jej spoločenské a kultúrne procesy, otázky literatúry i vlastnej umeleckej tvorby, táto istota poskytuje základ jeho slobody. Pri čítaní Esterházyho sa stávame jej súčasťou a jeho sloboda oslobodzuje aj nás.

Judit Görözdi